

7. Словник-довідник мисливця / М.П. Рудишин, Б.І. Колісник, Є.П. Авдеєнко. – К.: Урожай, 1992. – 176с.
8. Щеглова Т.Є. Термінологічні словосполучення зі складним ад'єктивом: структурно-семантичний та когнітивний аспекти (на матеріалі підмови будівництва): автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : спец. 10.02.02 “Російська мова” / Т.Є. Щеглова.– Дніпропетровськ, 2007. – 19 с.

Анотація. У статті проаналізовано складені найменування як тип термінотворення української лексики мисливства. Виділено типи термінологічних сполучень лексики мисливства за певними принципами (кількість компонентів, ступінь смислової розкладності та представлення компонентів значення у формальній структурі термінів).

Ключові слова: терміносистема, складені найменування, лексика мисливства.

Summary. The article analyses the complicated naming units as type of term formation in the Ukrainian vocabulary of hunting. The types of terminological units of the vocabulary of hunting are defined (according to the principles of component quantity, sense analysis and exposition of component sense in formal structure of terms).

Key words: termsystem, complicated names, lexicon of hunting.

УДК 811.161.2:81'367.3

Горголюк Н.Г.

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КАТЕГОРІЇ ПРИКЛАДКИ В ЛОГІКО-СЕМАНТИЧНОМУ АСПЕКТІ

Сучасна мовознавча парадигма передбачає комплексний підхід до аналізу мовної одиниці. З другої половини ХХ ст. у лінгвістичній науці спостерігається активна семантизація синтаксису (Т.Б. Алісова, Й.Ф. Андерш, Н.Д. Арутюнова, І.Р. Вихованець, В.Г. Гак, К.Г. Городенська, Н.В. Гуйванюк, А.П. Загнітко, Г.О. Золотова, Н.Л. Іваницька, О.В. Падучева, В.М. Русанівський, І.І. Слинько, Т.В. Шмельова, К.Ф. Шульжук та ін.). Останнім часом у колі семантичних досліджень простежуємо “ренесанс” логічного підходу як до мови загалом, так і до структури речення зокрема. У лінгвістиці п. ХХІ ст. спостерігаємо антропогенне дослідження семіотичних моментів мови, вияв лінгвокогнітивних та лінгвокультурних властивостей мовних фактів і моделей. Однак у тіні лінгвістичних концепцій залишаються різномірні гібридні (дифузні, проміжні) утворення, які порушують їх стрункість і несуперечливість, проте виконують унікальну функцію інтеграції і тим самим забезпечують цілісність мовних систем і підсистем.

Дифузні логіко-семантичні явища демонструє прикладка як особлива форма атрибутизації. Категорія прикладки, яка традиційно розглядається в синтаксисі простого речення як одна із синтаксичних форм слова або словосполучення (зокрема і як напівпредикативного утворення), яка поєднує ознаки субстантивних і ад'єктивних категорій, викликає особливий інтерес.

Традиційно прикладку називають узгодженим означенням, вираженим іменниками: *дівчина-красуня, козак-орел, тополенька-сестриця, вітер-буревій, пісня-доля* [5, 89]. Проте в сучасних лінгвістичних студіях існують різні погляди щодо потрактування категорії прикладки. Прикладку розглядають як узгодження [65, 400], як вторинну номінацію денотата [11, 451], як явище номінативно-синтаксичного семіозису [4, 146].

Існують різні підходи щодо визначення типу синтаксичного зв'язку між прикладковим іменником та іменником прикладкою. Одні мовознавці визначають цей зв'язок як узгодження (О.О. Шахматов, О.М. Гвоздев, О.Г. Руднев, Н.С. Валгіна, Д.Е. Розенталь), П.О. Лекант пропонує позначити тип зв'язку між аналізованими іменниками як апозицію [11, 452], І.П. Распопов – як аплікацію [9, 40], О.С. Скобликова – як паралелізм форм [10, 206], Є.В. Кротевич – як координацію [7, 194]. Особливий вид зв'язку виникає за умови, якщо прикладка не узгоджується з означуваним словом у роді, числі та відмінку. Деякі лінгвісти визначають такий тип зв'язку як прилягання [3, 233] або оказіональне прилягання іменного зразка [8].

Прикладка виконує функцію номінативно-атрибутивного “локуса”, який актуалізується мовцем на етапі осмислення і включення денотата в ситуацію, акт, фрейм, коли необхідно

виділити та розгорнути (дефініція, дескрипція) атрибуту означуваного номінатива й одночасно нагадати про його субстантивність. У прикладці поєднуються і репродукція денотата, і презентація його атрибутивних ознак, які є для мовця найважливішими в конкретній комунікативній ситуації. На це спрямована реалізація інтенцій мовця. Таким чином, в своєму актуальному генезисі прикладка поєднує дві функціонально-прагматичні інтенціальні основи (початки): 1) бути непрямим (варіативним) іменем денотата; 2) виступати прямим (актуалізованим) іменем його атрибута [4, 146].

У позиції прикладки народжується амбівалентна синтаксична номінація, у котрій взаємодіють інтенціональні (мовні) та екстенціональні (мовленнєві, контекстуальні) можливості.

Тож прикладка як біномінативна синтаксема, між компонентами якої встановлюються різні типи синтаксичного зв'язку, – це складне синтаксичне явище, статус якого й досі не визначений.

Номінативна специфіка прикладки, яка виявляється в мовленнєвому акті, визначається рівновагою номінативного та предикативного полюсів атрибутивних відношень. Порухення рівноваги синтаксичної номінації у бік номінації чи предикації відбувається в контексті. Пор.: *Нахил до науки, терпимість до ворогів, яскрава талановитість, логічність в думках – це звичайна прикмета освіченого українця-письменника XVII-го віку* (І. Огієнко). *Вітер-пустун ніби бавиться з посивілими деревами, намітає трепетно й поривно, гоїдає, трусить осоки...* (І. Цюпа). У разі превалювання номінативних відношень відбувається семантичне стягнення компонентів, унаслідок якого важко визначити прикладку як компонент синтаксичної номінації. Напівпредикативний зворот може трансформуватися в складний іменний присудок. *Липнуть пахощі міцні смолові – розімліли сосни-близнюки* (В. Ткаченко). *Ці сосни – близнюки*. О.О. Шахматов вказував на властивість іменника виступати у функції атрибута з його можливістю вживатися в ролі присудка [6, 279].

Для визначення прикладки у деяких апозитивних парах з однотипними іменниками найчастіше вдаються до семантики (лексико-семантичних і лексико-граматичних значень поєднаних слів). Прикладкою виступає, як правило, власна назва, коли корелюють загальні і власні назви, наприклад: *професор Гуйванюк, ріка Дніпро, озеро Сиваш*. За кореляції загальних назв прикладкою виступають образні, метафоричні означення-назви, родові щодо видових (*Дніпро-ріка*), рідше видові щодо родових (*річка Прут*), що означають особу за місцем проживання, чи родом занять (*дівчина-кам'ячанка, робітник-токарь*), за віком (*хлопець-підліток*), професією (*лікар-терапевт*), національністю (*дівчина-українка*), соціальним станом (*дівчина-селянка*), предмет чи особу за якісними прикметами (*дуб-велетень, юнак-богачир*) тощо. До категорії прикладки належать і власні назви установ, періодичних видань, промислових виробів, творів мистецтва тощо, наприклад: *журнал “Університет”, опера “Запорожець за Дунаєм”*. Поєднання означуваного імені та прикладки може бути настільки міцним, що вони виступають як нерозчленований компонент речення (*вагон-ресторан, ліжка-диван, крісло-диван* тощо). Напр.: *Крім холодильника, є у мене ще диван-ліжка, але я на ньому не сплю...* (Григор Тютюнник).

Прикладка може передувати іменникові і знаходитися в постпозиції, напр.: *А Дніпр мов підслухав: широкий та синій, Підняв гори-хвилі...* (Т. Шевченко); *Світ-казку будує мрія моя* (Д. Павличко). Це пояснюється, очевидно, й тим, що дуже часто неузгоджені означення утворюють із означуваним словом семантично образну єдність і, на відміну від додатка чи обставини, входять у склад того члена речення, який означають, напр.: *Ці груди болю, біль грудей, застрашених страждань – нема їм жодних панацей, все поглинає хлань* (В. Стус) і відокремлюються *Він Пушкіна, вигнання, приймав колись* (М. Рильський). Відокремлена прикладка належить до категорій ускладненого речення і передає вторинне предикативне значення, супроводжуючи власне-ознаку предиката.

Семантика прикладки та позиційні відношення значною мірою впливають на тип логіко-семантичних відношень між компонентами біномінативної синтаксеми. Окрім номінативних та предикативних відношень, між компонентами біномінативної конструкції можуть встановлюватися відношення тотожності.

Поняття тотожності, яке розглядається в мовленнєвому зрізі, виражає відношення між об'єктами (предметами, явищами, ознаками, поняттями), а точніше, між різними “явищами” одного предмета [2, 51].

У своїй практичній діяльності ми ототожнюємо предмети, не намагаючись встановити спільність всіх властивостей. Ототожнення об'єктів може відбуватися в контексті життя і в контексті мовлення. У першому випадку об'єкт, даний в безпосередньому спостереженні, ідентифікується з об'єктом нашого попереднього досвіду. У другому ми ототожнюємо об'єкт, про який йдеться у висловленні, з тим, про який вже йшлося в попередніх висловленнях.

Розглянемо окремі випадки кореляції загальних і власних назв. *Від прадавньої назви Сонця – Ор, Ра – походить сама назва наших предків-аріїв, оріїв-орачів, які орали-осонцювали землю, і*

назва сонячного птаха-тотема-круна, крана-журавля, якого вони обожнювали як свого предка-покровителя, бо він єднав їхню землю, їхнє буття з життєдайною силою Сонця (О. Шокало). За кореляції загальних назв *предки-арії* прикладка демонструє номінативні відношення (вторинна номінація денотата), характеристикацію (у синтаксичній конструкції *Наші предки – арії* прикладка трансформується в складний іменний присудок) та тотожність (у логічному плані між двома іменниками спостерігаються відношення прирівнювання, ототожнення; наші *предки* ототожнюються з *аріями, орачами*; трансформація в конструкцію *арії – наші предки* порушує логічність висловлення). Значення загальних назв, які виконують денотативну функцію, є сталим елементом їхньої семантичної структури, їх кістяком, тоді як набутий в мовленні зміст варіюється, доповнюючи поняттєвий “скелет” до індивідуальних та до індивідуалізованих образів конкретних предметів. Денотативні можливості загальних назв забезпечуються тим, що їхнє значення описує деякі властивості предметів [1, 18].

Власні назви не мають значення в мові, якщо не зважати на таке загальне значення, як віднесеність об’єкта до тієї чи іншої категорії – людей (інколи з деталізацією статі, припустимої національності та ін.), міст, котів та ін: зазвичай така категоризація так чи інакше зрозуміла навіть для того, хто не знає денотата імені. Суттєвим для власних імен є саме те, що вони слугують засобом згадування об’єкта, не приписуючи йому якихось властивостей (метамовна властивість “має певне ім’я”, яке А. Черч включає в смисл власного імені, входить в концепт об’єкта тільки в нестандартній ситуації наявності у об’єкта кількох імен [12]. Уживання власної назви, на думку Дж. Мілля, дозволяє слухачеві ідентифікувати індивіда і пов’язати його з тією інформацією, якою слухач володів раніше [13, 55]. Власна назва не характеризує об’єкт, не повідомляє про нього нічого істинного чи хибного. Вона не перекладається і не перефразується. Її зміст визначається в логіці як *individual*, чи *particular*. За кореляції власних і загальних назв між препозитивною прикладкою та означуваним іменником виникають відношення класифікації, ототожнення та характеристикації: *Однією з причин раптового охолодження води вважалося те, що Ілля-пророк їздить на конях по небу, і від швидкого бігу один з коней втрачає підкову, яка падає у воду, і вода одразу холоднішає*; між постпозитивною прикладкою та означуваним іменником – відношення номінації та ототожнення: *У народному уявленні пророк Ілля постає як грізний, суворий, жорстокий, але одночасно і щедрий, який наділяє*.

У конструкціях із прикладками, які означають якість і властивості, емоційні характеристики та оцінки, спостерігаємо синтез відношень характеристикації, класифікації та ототожнення (переважають відношення характеристикації); функціональні ознаки – синтез відношень характеристикації, класифікації, номінації та ототожнення (переважають відношення характеристикації та класифікації); видові ознаки (*дерево сосна*), імена, прізвища, клички, прізвиська (*пан Нестайко, кіт Рудик*), географічні назви (*місто Київ*), умовні назви (власні імена) предметів (*газета “Бесіда”*) – переважають відношення номінації.

Отже, визначення типів дифузних логіко-семантичних відношень, які виникають між компонентами біномінативної конструкції, залежить від семантики прикладки та її позиції щодо означуваного іменника.

Явище дифузності, репрезентоване в біномінативній синтаксемі, відкриває нові перспективи в дослідженні категорії прикладки в логіко-семантичному та логіко-синтаксичному аспектах.

Список використаних джерел

1. Арутюнова Н.Д. Лингвистические проблемы референции // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1982. – Вып.13. – С. 5-40.
2. Арутюнова Н.Д. Тождество и подобие // Логический анализ языка. – М.: Наука, 1990. – Вып. 3 – С. 7-32.
3. Белошаркова В.А. Современный русский язык: Синтаксис. – М.: Высшая школа, 1977. – 248 с.
4. Величко И.В. Приложение как явление номинационно-синтаксического семиозиса и его антропологические возможности в художественном тексте / И.В.Величко // Журнал научных публикаций аспирантов и докторантов. – Курск. – №4. – 2008. – С.145-149.
5. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. – К.: Либідь, 1993 – 368 с.
6. Краткая русская грамматика / В.Н. Белоусов, И.И. Ковтунова, И.Н. Кручинина и др.; Под ред. Н.Ю. Шведовой и В.В. Лопатина. – М.: Рус. яз., 2002. – 726 с.
7. Кротевич Є.В. О связях слов. – Львов: Изд-во Львов. ун-та, 1959. – 265с.
8. Малахов А.С. О связи компонентов в аппозитивных сочетаниях // Русский язык в школе. – 2008. – №5. – С.68-74.
9. Распопов И.П. Строение простого предложения в современном русском языке. – М.: Просвещение, 1970. – 191с.

10. Скобликова Е.С. Согласование и управление в русском языке. – М.: Просвещение, 1971. – 240 с.
11. Современный русский язык / П.А. Лекант, Е.И. Диброва, Л.Л. Касаткин и др.; Под ред. П.А. Леканта. – М.: Дрофа, 2002. – 557 с.
12. Черч А. Введение в математическую логику. – М.: Изд-во иностр. лит., 1960. – 485 с.
13. Mill J. St. Of names. “Theory of meaning”. – Prentice-Hall, 1970.

Анотація. У статті проаналізовано категорію прикладки в логіко-семантичному аспекті, окреслено проблематику та визначено типи дифузних логіко-семантичних явищ, схарактеризовано семантику прикладки й описано типи синтаксичного зв'язку.

Ключові слова: прикладка, логіко-семантичні відношення, дифузні явища.

Summary. The present article deals with the logic-semantic aspect of the apposition category. The problems and different types of diffusive and logic-semantic phenomena are defined. The apposition semantic is characterized and the types of syntactic connection are described.

Keywords: apposition, logic-semantic connections, diffusive phenomena.

УДК 81'27+81.161.1'27

Горегляд Е.Н.

ПРЕЦЕДЕНТНОСТЬ В ЗАГолоВочных КОНСТРУКЦИЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ БЕЛОРУССКОЙ ПЕРИОДИЧЕСКОЙ ПЕЧАТИ)

Заголовок является значимым компонентом газетной публикации, где он занимает приоритетную позицию по отношению к тексту и представляет собой своеобразный “сгусток смысла”; заголовок статьи – это “имя текста”. Просматривая периодическое издание, читатель в первую очередь обращает внимание на заглавия статей, поскольку именно они призваны отразить содержание всей публикации. По мнению психологов, сегодня около 80% читателей уделяют внимание только заголовкам. Предваряя текст, заголовок содержит определенную информацию о содержании публицистического произведения. Среди основных функций, выполняемых заголовком, выделяют репрезентативную (заголовок передает интеллектуально-информативное содержание) и прагматическую (заголовок воздействует на эмоциональное состояние и поведение адресата). В современной лингвистике исследовалась функционально-синтаксическая (И.П. Распопов, А.М. Ломов) и коммуникативная роль заголовка (И.А. Стернин), он изучался с позиций психолингвистики и лингвистики текста (А.Н. Леонтьев, Ю.А. Сорокин, Р. Богранд, В. Дресслер и др.) и т.д. Функции заголовка изучали Э.Х. Алиева, Н.Е. Бахарев, Г.О. Винокур, В.П. Вомперский, Э.А. Лазарева, А.С. Попов, Г.Г. Хазагерев и мн. др.

Использование в качестве заголовков прецедентных текстов – “единиц своеобразного культурного тезауруса языковой личности” – стало в последнее время популярным в журналистской среде и приносящим плоды средством привлечения внимания к газетной публикации. С другой стороны, читатель, декодируя заложенную в заголовке информацию с учетом собственной пропозиции, становится причастным к определенному культурному коллективу. Между ним и автором публикации возникает общность кода, что позитивно сказывается на отношении читателя к изданию и, как следствие, на коммерческом успехе средства массовой информации. Прецедентность и культурная грамотность являются средствами оптимизации коммуникативного процесса. Употребление журналистами прецедентных текстов свидетельствует об особом подходе авторов статей к выбору вербальных средств с целью привлечения и удержания внимания читателя.

Изучением явления прецедентности занимались, начиная с 80-х годов XX века, Ю.Н. Караулов [4], Д.Б. Гудков [1; 2; 8], В.В. Красных [8], В.Г. Костомаров [5; 6; 7], Г.Г. Слышкин [10], Н.Д. Бурвинова [7; 10] и др. На наш взгляд, разностороннее исследование прецедентных текстов, в том числе и изучение их функционирования в качестве газетного заголовка, остается актуальным, поскольку печатные СМИ – по-прежнему один из самых доступных способов получения информации.

Целью нашего исследования является анализ функционирования и вариантов трансформации прецедентных текстов в заголовках газетных статей изданий Республики Беларусь. Среди задач – классификация заголовков по источнику прецедентности, установление приоритетных